

Hayırlı İş Eğitimi*

Good Work Education

Ernst Friedrich Schumacher

Hayırlı iş (ya da onun için yapılacak eğitim) konusunu anlamlı olarak tartışmak, ancak ve ancak öncelikle “İnsan nedir? Nereden geliyor? Hayatının anlamı nedir?” sorularını netliğe kavuşturmakla mümkün olabilir.

Bu tür sorulara “bilimsel-öncesi” ismi verildiğini biliyorum elbette: “Modern fizikte ve biyolojinin büyük kısmında böyle bir şey yok,” diyor modern bilim adamı ve oldukça haklı. Belki de “İnsan nedir?” sorusunun “Fizik ve biyoloji dışında hiçbir şey...” diye cevaplanması gerektiğini düşünüyor. Bu doğru olsaydı, “eğitim”i tartışmanın hiçbir anlamı kalmazdı. Eğer “İnsan nedir?” sorusuna bilimsel-öncesi denirse, bu, olsa olsa, bilimin insan hayatının yürütülmesinde asli bir önem taşımadığı anlamına gelir: Bilimsel-öncesi sorulara güzel cevaplar ise, sonsuz derecede daha önemlidir.

Tamı tamına ifade edilebilen, ölçülebilen, sayılabilen ya da tartılabilen şeylerin dışında hiçbir şey önem taşımadığında, “eğitim”in ya da “hayırlı iş”in ne anlamı olabilir? Ne matematik, ne geometri; ne fizik, ne de kimya iyi-kötü veya yüksek-aşağı gibi niteliksel anlayışları göz önüne alabilir. Yalnızca çok ya da az gibi *niceliksel* anlayışları göz önüne alabilirler. Ondandır ki, az eğitim ile çok eğitim arasında, az iş ile çok iş arasında ayırım yapmak kolaydır. Peki ya eğitimin veya işin *niteliksel* değerlendirilmesi? Bu nasıl mümkün olabilir? Deniyor ki, bu *katıksız biçimde öznel* olur; *ispatlanamaz*; ölçülemeyeceğinden ve dolayısıyla nesnel kılınamayacağından, herhangi birisinin tahmini olur.

Kartezyen Devrim, “bilgi haritamız” dan dikey boyutu kaldırdı; geriye sadece yatay boyut kaldı. Bu engin arazide ilerlenmesi için, bilim mükemmel bir kılavuzluk yapıyor: Bizi anlamsız, amaçsız, “tesadüfi” varoluşun karanlık

* “Ernst Friedrich Schumacher’in eserleri genel olarak ekonomi ve çağdaş düzeni üzerine düşünce, eleştiri ve önerilerini içermektedir.” denilse yeridir. *İş Ahlakı* dergisi için, düşüncelerinin temsili mahiyetinde *Hayırlı Ekonomi* adlı eserinin “Hayırlı İş Eğitimi” adlı bölümü alıntılanmıştır. Yazı, *Good Work* isimli kitabının Türkçe çevirisinden alınmıştır. bkz. E. F. Schumacher, *Hayırlı Ekonomi* (çev. Murat Çiftkaya), İstanbul: İz Yayıncılık, 1999, s. 119–130.

ormanından çıkarma dışında, her şeyi yapabiliyor. Modern bilim “İnsan nedir?” sorusunu “kozmetik bir tesadüf” veya “kör evrimin ya da tabii ayıklanmanın oldukça başarısız bir mahsulü”, veyahut “çıplak bir maymun” gibi ilham verici ifadelerle cevaplandırmaktadır. Dolayısıyla, kör kuvvetlerin bu saçma, tesadüfi mahsulünün kendisini, yani *zihnini* ne yapacağı sorusuna cevabı yoktur. (Modern bilimin, bu talihsiz varlığın bedeniyle ne yapılacağı konusunda söyleyeceği çok şeyi vardır: “Elinden geldiğince yaşa!”)

Bu şartlarda, eğitimin gayesi ne olabilir? Batı medeniyetimizde –diğer tüm büyük medeniyetlerde olduğu gibi– gaye, insanları anlamsızlık, gayesizlik, başıboşluk ve iptilânın karanlık ormanından çıkarıp sizi hür kılacak olan hakikate erişebileceğiniz bir dağa yükseltmektir. Dünyanın her tarafındaki bütün halkların geleneksel hikmetiydi bu. Geleneksel hikmeti reddeden ve ruhun dikey boyutunun mevcudiyetini inkâr eden biz modern insanlar, atalarımız gibi, hâlihazır hayatımızın yavan hâlinin üzerine yükselebilmekten gayri bir şey istemiyoruz. Bunu zenginleşerek, giderek artan bir hızla hareket ederek, aya ve uzayın derinliklerine seyahatler düzenleyerek yapacağımızı umuyoruz; fakat bu yönde ne yaparsak yapalım, kendi yavan, adi, egoist benliklerimizin üzerine yükselemeziz. Eğitim belki daha çabuk zengin olmamıza ve daha hızlı seyahat etmemize yardım ediyor, fakat her şey önceki kadar anlamsız kalmaya devam ediyor. Kartezyen devrimin temsil ettiği metafizikte takılı kaldığımız sürece, eğitim, anlamsız varoluşun karanlık ormanında insanların kendi kendilerini –ruhlarını değil bedenlerini!– daha rahat kurmalarına yardım eden bir talimden öteye geçemez.

Diğer bir ifadeyle, geleneksel hikmetin bütünlüğünü “bilimsel-öncesi” diyerek ve dolayısıyla ciddiye almayarak saf dışı bırakan tekebbürümüzde ısrar ettiğimiz sürece, eğitim için dünyevi başarı taliminden başka bir temel bulamayız. Hayırlı iş için eğitim tamamen imkânsızdır; yeryüzündeki insan hayatının hiçbir anlam ve gayesi yoksa hayırlı işi kötü işten nasıl ayırabiliriz? “Hayırlı” kelimesi bir hedefi gerektirir: Ne için hayırlı ve iyi? Para kazanmak için mi, promosyon için mi, şöhret ve güç için mi? Bütün bunlara, bir başka bakış açısından çok kötü olarak görülen işle erişilebilir. Geleneksel hikmet olmadan, hiçbir cevap bulunamaz.

O hâlde, geleneksel hikmetin söyleyeceği nedir? Bütün cevapları, yeryüzündeki beşerî hayatın vazife ve gayesine dair bilgisinden alır.

İnsanoğlunun ilk vazifesi, toplumdan ve “gelenek”ten öğrenmek ve dışarıdan istikametler almada dünyevi mutluluk bulmaktır.

İkinci vazifesi, edinmiş olduğu bilgiyi içselleştirmek, elemek, ayırmak, iyiyi muhafaza edip kötüyü atmaktır. Bu sürece “fertilleşme”, “kendi doğrultusunu kazanma” da denebilir.

Üçüncü vazifesi, ilk ikisini ifa etmedikçe başaramayacağı ve mümkün olan en iyi yardıma ihtiyaç duyduğu bir vazifedir. Kişiyi, hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeylere, bütün benmerkezli zihin meşguliyetlerine bağlıdır. Bir kişi bunda ne kadar başarı kazanırsa, dışardan yönlendirilmekten ve nefsinin yönlendirmesinden kurtulur. Hürriyetini kazanmıştır, ya da denilebilir ki, ona yönünü Allah vermektedir artık. (Eğer Hristiyan ise söyleyebilmeyi ümit edeceği şey tamı tamına budur.)

Şayet her insanın önünde bu vazife varsa, “hayır”ın, bu kurtuluş yolculuğunda bana ve diğerlerine yardım eden şey olduğunu söyleyebiliriz. “Komşumu kendim kadar seviyor olmam” isteniyor; ama bu gelişme hayırlı işine sokacak kadar kendimi sevmemişsem, onu –şehvetle ve hissen sevmek hariç– hiç de sevemiyorum.

St. Paul’le birlikte “Kurtuluşum beni aciz bırakıyor. Çünkü gerçekten yapmayı istediğimi yapmadığımı, gerçekten nefret ettiğim şeyi yaptığımı görüyorum.” demek zorunda kaldığım sürece, komşumu nasıl sever ve ona nasıl yardım edebilirim ki? Kendime olduğu kadar komşuma da “hayır iş”leyebilmem için, Allah’ı sevmeye; yani azim ve sabırla zihnimi en yüksek şeylere, benim üstümdeki varlık düzeylerine kucak açmış ve yönelmiş hâlde tutmaya davet ediliyorum. Orada, bulunacak olan yalnızca hayır ve iyiliktir.

Geleneksel hikmetin, yani bütün büyük medeniyetlerin doğmasına vesile olan metafiziğin, verdiği cevap budur. İhtiyaç duyduğumuz bütün ilkeleri ondan çıkarabiliriz. Bir insanın en büyük ihtiyaçları nelerdir? Ruhani bir varlık olarak, öncelikle ve kaçınılmaz olarak diğer insanlarla ve diğer duygulu mahluklarla ilgilidir; bir kişi olarak ise, öncelikle ve kaçınılmaz olarak kendi kendisini geliştirmekle ilgilidir.

Buna binaen –herkesin kendi tecrübesiyle tasdik edebileceği gibi– sağlıklı insanların en fazla yapmaya muhtaç oldukları üç şey vardır ve eğitimin onları bu şeyler için hazırlaması gerekir:

Ruhani varlıklar olarak hareket etmek, yani manevi saiklerine uygun olarak hareket etmek– *ilahi bir varlık olarak insan.*

Hemcinslerine hizmet etmek için, komşu olarak hareket etmek– *sosyal bir varlık olarak insan.*

Kişiler olarak, ihtiyar sahibi, yetki ve sorumluluk merkezleri olarak, yani yapıcı biçimde adanmak, mazhar olduğumuz istidatları kullanmak ve geliştirmek– *kendisi olarak insan.*

Mutluluk, insanın bu üç ihtiyacının karşılanmasında yatar. Karşılanmamalarında, engellenmelerinde ise mutsuzluk yatar.

Modern toplum, bu ihtiyaçların karşılanmasını vaktin çoğunda, insanların çoğu için, incelikli bir şekilde zor ve hatta imkânsız hâle getirdi. Ve “yüksek eğitim” de dâhil olmak üzere, “eğitim” bunlar hakkında çok az şey biliyor gibi görünüyor. Açıkçası, insanların çoğu bu ihtiyaçların neler olduğunu dahi bilmiyor. Geleneksel hikmetin çok iyi bildiği nedenlerden ötürü, insanlar yetersiz şekilde “programlanmıştır”. Tamamen geliştiklerinde bile, hayvanların eminliğiyle hareket etmezler. Tereddüt eder, şüphe duyar, fikirlerini değiştirir, bir ileri bir geri giderler. Sadece isteklerini nasıl elde edecekleri belirsiz olmakla kalmayıp, ne istedikleri de belirsiz durumdadır.

Eğitim, şayet onlara ne istediklerini öğretmiyorsa, ne işe yarıyor ki? “Hayatımı ne yapacağım?” ya da “Kurtulmak için ne yapmalıyım?” gibi sorular, sadece araçlarla değil, amaçlarla da ilgilidir. “Tam olarak ne istediğinizi söyleyin, size ona nasıl ulaşacağınızı öğreteyim.” gibi hiçbir teknik cevap iş görmez. Ola ki, bütün istediğim mutlu olmaktır. Fakat “Bana mutluluk için ihtiyaç duyduğunuz şeyi söyleyin, ne yapacağınızı size o zaman öğütleyebilirim.” cevabı da işe yaramaz. Çünkü mutluluk için neye muhtaç olduğumu bilmiyorum ki. Belki birisi, “Mutluluk için, hakikate, seni hür kılan hakikate ihtiyacın var.” diyor. Fakat eğitimci, beni hür kılan hakikatin ne olduğunu anlatabilir mi? Onu nerede bulacağımı bana söyleyebilir mi, bana yol gösterebilir mi, en azından izlemem gereken istikameti gösterebilir mi? Belki de, gerçekten hasretini çektiğim şeyin hayırlı iş olduğunu hissediyorum. Bana neyin hayırlı iş olduğunu ve işin ne zaman hayırlı olduğunu kim söyleyebilir ki?

Geleneksel hikmet, özü itibariyle işin üç fonksiyonu olduğunu öğretir: (1) bir kişiye istidatlarını kullanma ve geliştirme şansı vermek; (2) Diğer insanlarla ortak bir vazifede bir araya gelerek, doğuştan gelen benmerkezciliğini aşmasını sağlamak ve (3) nezih bir varoluş için hepimizin ihtiyaç duyduğu işleri ve hizmetleri sunmak.

Bütün bunların *öğretilmesine* ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.

İşle ilgili geçerli öğreti nedir? Oldukça yakın zamanlara dek tam olarak bilmiyordum. Her yerde, eğitimin asıl görevinin iş için eğitmek değil, boş zaman için eğitmek olduğunun söylendiğini duydum. Bu olağanüstü fikirden belki de şimdi vazgeçildi. Genç ve hevesli ruhlara, “Şimdi, yapacak hiçbir faydalı şeyiniz olmadığında zamanı nasıl öldüreceğinizi düşünmenizi istiyorum sizden.” demek nasıl olur acaba?

Atalarımızın da bildiği gibi (bunu Thomas Aquinas söylemiştir) işten lezzet alınmazsa, hayatın hiçbir lezzeti kalmaz. Üzerinde düşünmeye değer bir söz bu. Yine bilirler ki, tembellik ruhun mutsuzluğudur. Bu da üzerinde düşünmeye değer. Bir on dokuzuncu yüzyıl düşünürü şöyle bir şey demiştir:

Birazcık seyredin. Eğer faydalı çok fazla makinemiz olursa, faydasız çok fazla adamınız olur. İşte size üzerinde düşünmeye değer başka bir söz.

Şu soru yöneltiliyor: “Geleceğin çalışma dünyasına gençlerimizi nasıl hazırlıyoruz?” Buna verilecek ilk cevap bence şu olmalı: Onları, hayırlı iş ile kötü iş arasında ayırım yapabilecek şekilde yetiştirelim ve onları ikincisini *kabul etmemeye* teşvik edelim. Bu demektir ki, kişinin bir makinenin ya da bir sistemin uşağı hâline geldiği anlamsız, sıkıcı, aptallaştırıcı ya da sinir törpüsü işi *reddetmeye* teşvik edilmeliler. Onlara, işin hayatın lezzeti olduğu ve istidatlarımızın gelişmesi için işe *ihtiyaç* olduğu, fakat anlamsız işin bir *iğrençlik* olduğu öğretilmeli.

Duyarlı bir İngiliz işçisi şunları yazıyordu:

Fabrikaların olduklarından farklı olmaları herhâlde yanlış olur. Her şeyden önemlisi, insanları değil, makineleri barındırmak için yapılmışlardır. Bir fabrikanın içindeyken, elektrikle vücuda getirilen çeliğin, et ve kemikten daha önce geldiği bir çırpıda açığa çıkar. Yük o denli makinelerin üzerindedir ki, onları çalıştıranların insani vasıflarını taşır görünürler. İnsanların makineye benzemesi ölçüsünde, makineler de insanlara benzemiştir. İnsan robotlaşırken, onlar hayatlanırlar. İnsanın denetimi yitirdiği önsezisi ve bir yok oluş farkındalığı vardır.

Hayırlı iş ummak muhtemelen yanlış olur, diyor. Onu ummayacak kadar bile şartlanmış! İnsanın karmaşık bir psiko-kimyasal sistemden *başka bir şey*, kör evrimin bir mahsulünden *başka bir şey* olmadığına şartlanmış – ondandır ki, makineler insana ve insanlar makineye benzerken acı çekebiliyor, fakat gerçek anlamda şaşırıyor ya da başka bir şey bekleyemiyor.

Modern dünyanın, kazayla ya da başka şekilde zarar görmemesi için işçinin bedenine bin türlü ihtimamı gösterdiğini belirtmek ilginçtir. Eğer zarar görürse, işçi tazminat isteyebilir. Fakat ya iç dünyası ve ruhu? İşi, bir robotta indirgeyerek, *ona* zarar veriyorsa, bu çok daha kötüdür. Metafiziğin son derece büyük önemini burada açık seçik görebiliyoruz. Materyalist metafizik, yani kör evrim doktrininin metafiziği, gerçekliği sadece ve sadece maddi bedene vermektedir: o zaman, nefis (soul) ve ruh gibi belirsiz ve gerçek dışı şeyler söz konusu olduğunda neden güvenlik veya sağlık diye endişe edilsin ki? Bir kişinin bedeninin gelişmeye ihtiyaç duyduğunu kabul ediyor ve anlıyoruz; fakat ya o kişinin enfüsi gelişimi ve de ruhunun gelişimi? Evet, eğitim bir adamı veya kadını hayatını kazanır hâle getirmek içindir; fakat eğitim, onları benmerkezciliğin, değersiz şeylerle uğraşmanın, dünyevi cehaletin karanlık ormanından çıkarmak içindir de... En iyi ihtimalle, bu tamamen özel bir mesele olur: “Sırtını gerçekliğe dönme” ve “gerçeklikten kaçma” kokusu gelmiyor mu bundan? O yüzden, materyalist metafizik, hayırlı iş fikrine, yani “Şu iş işçi için hayırlıdır.” fikrine, hiç yer bırakmaz.

“İşçi, ruhunun gelişmesi ve tekâmülü için işe ihtiyaç duyar.” diyen birisi tatlı bir rüya görüyor gibi gelir, çünkü materyalist metafizik böyle bir ihtiyacı tanımaz. Bedenin ihtiyaçlarını tanır; bu ihtiyaçların sadece bir kişinin işiyle karşılanabileceği nahoş bir vakiadır ve belki de otomasyon bu vakiayı kısa süre sonra ortadan kaldıracaktır. Buna rağmen işin yapılması gerekir. Çalışalım, ama bedenimizin zarar görmeyeceğinden emin olalım.

İşi, nahoş bir zorunluluk olarak görürsek, *daha az* iş dışında, hayırlı işten bahsetmenin yararı olmaz. Mutlak asgari noktanın ötesinde, işimize neden iyilik ve hayır katalım ki? Hayırlı işe kim muvaffak olabilmiş ki? Eksik bir şey de iş gördükten sonra, o şeyi mükemmel hâle getirmenin ne anlamı var? Ananda Coomaraswamy şöyle derdi: “Sanatsız sanayi vahşiliktir.” Neden? Çünkü işçinin ruhuna zarar verir. Bunu söyleyebilmesinin tek nedeni, metafiziğinin modern dünyanınkinden çok farklı olmasıdır. Şunu da söylemiştir: “Sanatçı özel bir insan türüymüş gibi düşünülemez; her insan özel bir sanatçı türüdür.” Hayırlı iş metafiziği işte budur.

O zaman, hayırlı iş için eğitim nasıl var olabilir?

Her şeyden önce, izlediğimiz metafizik temeli değiştirmek zorundayız. İnsanın kör, anlamsız ve gayesiz bir evrim sürecinin, hayatta kalmak için “ayıklanma” sürecinin ürününden *başka bir şey olmadığını, yani faydacılıktan başka hiçbir şeyin ürünü olmadığını* öğretmeye devam edersek, olsa olsa *faydacı* bir iş fikrine ulaşırız: İş, az ya da çok nahoş bir zorunluluktan *başka bir şey değildir* ve ne kadar az iş olursa o kadar iyidir. Atalarımız hayırlı iş konusunda bilgiliydi, ama dostça bir horlamayla, yani olmayan ilahlara tapınarak zamanlarını heder etmiş dokunaklı illüzyonistler olarak muamele ettiğimiz sürece ve *geleneksel hikmete* ciddiye alınmaya değmeyen hurafeler şiirinden yapılma bir doku muamelesi yaptığımız sürece ve materyalist bilimciliği ilerlemenin tek ve yegâne ölçüsü olarak aldığımız sürece onlardan bir şey öğrenemeyiz. En iyi bilim adamları, bilimin yalnızca küçük soyutlanmış sistemlerle ilgilendiğini ve kör evrim doktrini gibi kapsamlı metafizik doktrinler için hiçbir temel sağlamadığını bilirler. Fakat buna rağmen, küçük çocuklara modern evrim teorisinin bilimin bir parçası olduğunu ve *ilahi yol göstericiliğe veya takdire hiçbir mahal bırakmadığını* öğreterek bilim ve din arasında sebepsiz bir zahiri çatışma meydana getiriyor ve tarifsiz bir karmaşaya yol açıyoruz.

O hâlde, hayırlı iş eğitimi, “İnsan nedir? Nereden geliyor? Hayatının gayesi nedir?” sorularına cevabın bulunabileceği geleneksel hikmete dair sistematik bir incelemeyle başlayabilir. O zaman, gerçekten ulaşılabilecek bir hedefle başlayabilir. O zaman, gerçekten ulaşılabilecek bir hedef bulunduğu ve o hedefe giden bir yolun da olduğu –aslında aynı zirveye giden çok sayıda yol vardır– anlaşılacaktır. Bu hedef “kemale erme” olarak –onun için siz de semadaki babanız ne kadar mükemmelse o kadar mükemmel olun– veya

“melekût”, “necat”, “nirvana”, “kurtuluş”, “aydınlanma” vs. olarak tarif edilebilir. Ya hedefe giden yol? Hayırlı iş. “Necata ermek için gayretle çalışın.” Yeteneklerinizi öldürmeyin ve başkalarının onları öldürmesine göz yummayın. Kime çok verilmişse, ondan çok istenecektir. Kısacası, hayat bir çeşit okuldur ve o okulda üretene şereflendirdiği gibi ürünü de şereflendiren hayırlı iş [salih amel]den başka hiçbir şey önem taşımamaktadır.

Hayırlı iş işleme sürecinde, işçinin benliği ortadan kalkar. Benliğinden hürleşir ve böylece içindeki ilahi unsur faal hâle gelir. Eğer materyalist bilimciliğin temel faraziyelerini takip ediyorsak, elbette ki bunların hiçbirisinin anlamı kalmaz. Kör evrimin mahsul verdiği ve kör tabiatın hayatta kalma evrensel mücadelesindeki fayda değerine göre yeteneklerini seçtiği bir ürün –tesadüf ve zorunluluğun ürünü– nasıl olur da kendisini benliğinden, yani hayatta kalma arzusunun merkezinden hür kılabilir? Ne saçma bir önerme! Ve insanda ilahi bir unsurun bulunduğu varsayımı da elbette tamamen bilimsel-öncesidir!

Bu modern metafizik tarafından *yaratılmış* “iş dünyası”, heyhat ki, kasvetli bir yerdir. Yüksek eğitim insanları ona hazırlayabilir mi? İnsanları bir tür serflige nasıl hazırlarsınız? Etkin uşaklar, makineler, “sistemler” ve bürokratlar olmak için hangi *insani* niteliklere gerek vardır? Günümüz iş dünyası, yüz yıllık “maharetsizleştirmenin ürünüdür. –Tek istenen bir makine çalıştırıcısıyken, neden insanların bir zanaatkârın maharetlerini kazanması için sıkıntıya ve masrafa girilsin ki? Edinilmeye değer yegâne şey maharetlerdir ve sistemin dışında bunların değeri yoktur. Sistemin dışında hiçbir yaşam değeri taşımazlar, o yüzden kendine güven duygusu dahi vermezler. Diyelim ki enerji kıtlığı makinesini durdurdu, o zaman bir makine çalıştırıcısı ne iş yapar? Veya bilgisayar olmadan bilgisayar programcısı ne iş yapar?

Yüksek eğitim belki *farklı* –bugünkünden farklı– bir iş dünyasına yöneltecek şekilde tasarlanabilir. En samimi duam budur. Yüksek eğitim materyalist bilimciliğin metafiziğine ve kör evrim doktrinine yapışıp kaldığı müddetçe bu nasıl mümkün olabilir? Elbette ki mümkün değildir. Deve dikenini yemiş vermez. Böyle bir metafizikten de hayırlı iş çıkamaz. Bu temelden yola çıkarak onu yetiştirmeye çalışmak, hâkim karmaşayı artırmaktan başka bir işe yaramaz. Zamanımızın en acil ihtiyacı *metafiziksel yeniden yapılanmadır*. Bu yeniden yapılanma, şu sorularla ilgili en derin kanaatlerimize berraklık getirecek üstün bir gayrettir: İnsan nedir? Nereden geliyor? Hayatın gayesi nedir?

Teşekkür: Bu makalenin yayımlanması için verdikleri izin ve yayımlanma sürecindeki katkılarından dolayı İz Yayınlarına teşekkür ederiz.